
EDİTÖRE MEKTUP (LETTER TO THE EDITOR)

Sivas, 14 Kasım 2005

Sayın Editör,

Bildiğiniz gibi son yıllarda Atatürk'ün ölümüne yol açan hastalıkla ilgili çok farklı görüşler ileri sürüldü, tartışmalar yapıldı, tezler hazırlandı ve kitaplar yayımlandı. Bu eserlerde ileri sürülen iddiaların, ileri sürülen kanıtların sayısı ne kadar çok olursa olsun, hangisinin gerçeği yansıttığını söylemek zor. Bu ölümcül hastalığın gelişmesinde o günlerdeki çeşitli biyolojik ve sosyolojik faktörlerin etkili olduğu bir gerçek. Ayrıca bazı hastalık etkenleri hakkındaki bilgilerimizin o zamanlar tam olarak gelişmemiş olduğu da kesin.

Ekte sunduğum yazıyla bu konudaki kendi düşüncelerimi, şüphelerimi sizler ve derginizin değerli okuyucularıyla paylaşmak istedim. Aslında bu düşüncelerin bende oluşması, gelişmesi hiç de yeni değil, en azından on yıllık bir geçmişi var. Bunları zaman zaman çevremdeki arkadaşlarım, bazen de öğrencilerimle paylaştım. "Neden bu gün?" diye sorabilirsiniz. İki nedenle: 1. Şimdiye kadar konuyla ilgili temel kaynaklara Sivas'ta ulaşma olanağı bulamamıştım. Kaynakların bulunduğu merkezlere gitme, zaman ayırma olanağım da yoktu. 2. Yakın zamanda elime geçen, "Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü" (Dr. Eren Akçiçek, İzmir Güven Kitabevi) başlıklı kitap bu konudaki düşüncelerimi depreştirdi. Size yazmamın nedeni ise derginizin farklı bilim dallarına seslenen değerli bir bilimsel dergi niteliğinde olmasıdır.

Mektubumu yayınlayıp yayınlamama kararı tabii ki sizlerin. Yayınlarsanız ancak sevinirim. Çünkü konu Atamızın hastalığıyla ilgili olarak hiç ele alınmamış, dillendirilmemiştir bir parazitozla, şistozomiyoz, ilgilidir (en azından benim dile getirdiğim şekliyle ve bildiğim kadarı ile). Halbuki görev yaptığı yerler, o zamanki koşullar ve şistozomiyozun tarihçesi göz önüne alınınca Atatürk'ün bu parazitoza yakalanmış olması olasılığı hiç de az değildir. Bu olasılığın da diğer ileri sürülen savlarla birlikte ele alınıp tartışılmasında yarar var sanıyorum. Derginizde böyle bir konuyu dile getirmek isteyeceğinizi düşünüyorum.

Saygılarımla ve en iyi dileklerle.

Prof. Dr. Gülendame SAYGI
Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi
Parazitoloji Anabilim Dalı

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNE YOL AÇAN SİROZUN TEMELİNDE ŞİSTOZOMİYOZ OLABİLİR Mİ !

Bu yıl içinde Ege üniversitesi, Tıp Fakültesi Hastanesi Namık Kemal Menteş Gastro-enteroloji Kliniği öğretim üyelerinden Dr. Eren Akçiçek tarafından, "Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü" başlıklı değerli bir kitap yayınlandı. Kitabın sonunda verilen kaynaklardan anlaşıldığına göre, Sayın Dr. Akçiçek kitabını yazarken başta "Arşiv Belgeleri" ve "Gazeteler" olmak üzere 66 "Gazete Makaleleri ve Tefrikaları", 296 adet kitap ve 258 adet makaleden yararlanmıştır. Bu değerli eseri okuyunca en azından son on yıldır kafamı kurcalayan, daha doğrusu bir burgu şeklinde kafamın içinde dönüp duran bir konuyu siz, İnfeksiyon Hastalıkları Dergisini'nin değerli okuyucuları ile paylaşmak istedim. Soru, Atatürk'te gelişen sirozun temelinde acaba trematodlar içinde yer alan Schistosoma türlerinin yol açtığı şistozomiyoz isimli parazitoz olabilir miydi!

Siz okuyucuların hemen "yok canım, daha neler!" dediğinizi duyar gibiyim. Ama lütfen biraz sabır gösterin ve bana niçin bu soruyu sorduğumu (hem de çok uzun süredir) açıklama fırsatı verin. Açıklamamı dört bölümde toplamak istiyorum: 1. Atatürk'ün geçirdiği hastalıklar-başlıklar halinde, 2. Bu hastalıklar hakkında ileri sürülen görüşlerden bazılarının vurgulanması, 3. Atatürk'ün 1909'dan başlayarak görevi gereği o zamanki sınırlarımız içinde çoğunlukla zor koşullarda dolaştığı, bulunduğu yöreler ve 4. Atatürk niçin ve nasıl Schistosoma türlerine yakalanmış olabilir ve eğer yakalanmışsa bu niçin gözden kaçmış veya hiç akla getirilmemiştir?

1. Çeşitli kaynaklara ama özellikle Dr. Akçiçek'in (1) verdiği bilgilere göre Atatürk yaşamının farklı dönemlerinde çeşitli hastalıklara yakalanmış ve tedavi olmuştur. Bunlar arasında, sıtma, ürogenital sistem rahatsızlıkları, öksürük, soğuk algınlığı, nezle, grip, zatürre, göz ve kulak rahatsızlıkları, koroner spazm, burun kanaması ve siroz başı çekmektedir. Bu hastalıkları kronolojik olarak ele aldığımızda, bunlardan ikisinin Atatürk'ün peşini bırakmamış olduklarını, onu en kritik zamanlarda yakalayıp sancıdan, ateşten kıvrattıklarını görmekteyiz. Bunlar sıtma ve idrar yolları enfeksiyonudur. Öyle ki büyük kurtarıcının savaş alanında bir yandan savaşı yönetip diğer yandan da sancıdan veya ateş nöbetinden kıvrandığını pek çok kaynak vurgulamaktadır.
2. Dr. Akçiçek'in eserinde değinilen görüşlere göre (bu eserin yayınlanmasından birkaç yıl önce konu belli başlı gazetelerimizin sayfalarında da tartışılmıştı), Atatürk'ün ölümüne yol açan sirozun alkole bağlı olduğu yönündeki görüşler ağırlıktadır. Hatta insana öyle geliyor ki hani nerede ise daha işin başında hastalığın nedeni olarak hemen akla alkol gelmiş ve oturup kalkıp bunun üzerinde durulmuştur. Tabii ki aksini savunanlar da olmuştur. Bu konuda yurt dışından gelen Dr. Fiessinger'in (1) Atatürk'ün Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a belirttiği görüşün çok önemli olduğu kanısındayım: "Bu hastalığın sırf içkiden geldiği yönündeki düşünce doğru değildir, benim Fas, Tunus ve Cezayir'den gelen birçok Müslüman hastalarım var ki ömürlerinde ağızlarına herhangi ispirtolu bir içki koymamışlardır. Binaenaleyh hastalığın daha başka ve mühim amilleri olduğunu kabul etmek lâzımdır. Bence bunlar arasında bilhassa beslenme tarzı ve daimi konstipasyon gibi amiller başlı başına yer tutmaktadırlar." Bu görüşün niçin çok önemli olduğunu düşündüğümü 4. kısımda açıklamaya çalıştım. Aynı doktorun hem bu görüşü belirtip hem de "Hepatite Sclero congestive ethylique" şeklinde tanı koymasını anlamak ise pek öyle kolay olmasa gerekir. Kimbilir, belki de doktor daha kesin bir neden bulamayınca, bulmak için gerekli bazı deneyleri yapamayınca yaygın görüşe katılmak durumunda kalmıştır.

Akçiçek'in kitabındaki şu cümle de son derece ilginçtir: "Dr. Frank hayretle görür ki, Atatürk'e hiçbir kan tahlili yapılmamıştır. Elde sadece birkaç idrar raporu vardır. Bunun sebebini sorar. 'Atatürk'ten kan almaya çekindik' cevabını alır."

3. Atatürk 1900'lü yılların başından itibaren aldığı görevler gereği o zamanki sınırlarımız içinde pek çok farklı yerlere, bölgelere seyahat etmiştir. Bu yerler iklim, yaşam koşulları ve insanın sağlığını olumsuz yönde etkileyen biyolojik etkenlerin (yani parazitlerin) dağılımı yönünden büyük farklılıklar göstermektedirler. Bunlar arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Suriye, Yafa, Mısır ve Libya sayılabilir. Gerek Atatürk ve gerekse askerlerimiz bu yerlerin çoğunda zor ve birçok olanaktan yoksun koşullarda yaşamış, çalışmışlardır. Atatürk'ün şu cümlesi son derecede ilginçtir: "Anlatılması uzun güçlükler içinde nehirlerden geçerek, çöllerden aşarak ordumu Şam'a getirebildim"(2). Bu koşullar onların hem vücutlarının savunma mekanizmasını olumsuz etkilemiş hem de o güne kadar karşılaşmadıkları hastalık etkenleriyle karşılaşmalarına yol açmıştır. Tıpkı günümüzde Afrika, Bosna ve Afganistan'a giden, oralarda görev yapan askerlerimiz, turistik amaçla çok çeşitli yörelere giden insanlarımız

gibi. Fakat o zamanki koşullar ile bugünkü durum arasında dağlar kadar fark var diyebiliriz. Çünkü bu gün hem koşullar birçok yönden daha iyileşmiş hem de insanlar birçok konuda daha bilgili hale gelmişlerdir.

4. Bu kısımda parazitik helmintlerin trematodlar grubunda yer alan şistozomların insan paraziti olarak tanınmalarının tarihçesine ve insanda oluşturdukları parazitozun belirtilerine değinilmiş, bazı kaynaklardan bire bir alıntı yapılmıştır. Birebir alıntıyla, çeviride olabilecek herhangi bir yanlışlığın önüne geçmek istenmiştir. Neden şistozomlar sorusuna verilecek yanıt ise, Atatürk'ün hastalığı ve 3. kısımda kısaca değindiğim görev yerleri ile bu cinsin iki türünün dağılımı arasındaki yakın ilişkidir.

Afrika ve Orta Doğuda görülen *Schistosoma* cinsinin iki türü, *S. haematobium* ve *S. mansoni* 1800'lü yılların ikinci yarısından başlayarak insanların paraziti olarak dikkati çekmeye başlamışlardır. Bunlardan birinci tür 1852'de Bilharz tarafından Kahire'de görülüp tanımlanmıştır (6). Araştırmacının çizimlerinden kendisinin ikinci türün yumurtasını da gördüğü anlaşılmaktadır ama bu türün farklı olduğunu 1907'de vurgulayan Sambon'dur. İki türün kesin ayrımı ve ara konakları deneysel çalışmalara da dayandırılarak bizzat Leiper tarafından yapılmıştır (6).

Atatürk'ün gerek idrar yolları infeksiyonlarının, sirozunun ve asit toplanmasının temelinde bu iki türle infekte olmuş olmasının yattığı kanısında Tabii ki bunlara sıtma, viral infeksiyonlar ile diğer birçok parazitozu eklemek gerekir. Örneğin çengelli solucan infeksiyonu, trikuriyoz gibi sindirim sistemi parazitozları ve kala-azar gibi retikülo-endotelyal sistem hastalıkları. Çünkü bunlar ve daha pek çoğu bu bölgelerde, özellikle o zamanlar, çok yaygın görülen hastalıklardır. Değerli önderimizin kendisinin de değindiği (3. kısma bakınız) koşullarda yaşayan bir insanın şistozoma serkaryalarının bulunduğu sularla temasa gelmesi, infekte olmuş olması büyük olasılıktır. Kendisi üriner sistem infeksiyonu için gittiği Almanya'dan tam olarak iyileşmeden dönmüş ve Nablüs'te göreve gitmiştir. Akçiçek kitabının 146-155. sayfalarında bu konuya özellikle değinmiştir. Almanya'da yapılan idrar incelemesinde sadece "koli basili" bulunduğu belirtilmiştir. Bu durum Dunne ve Vennervald'ın (4) chistosomiosis haematobium konusundaki görüşleriyle uyuyabilir: "Calculus formation is common, as is secondary bacterial infection, due to *Escherichia coli*, *Pseudomonas*, *Klebsiella*, *Enterobacter*, or *Salmonella* species." Beaver ve ark.ları (3) ise şöyle demişlerdir: "The lower portion of the ureters are frequently involved, and the process may even ascend to the pelvis of the kidneys. Obstructive uropathy causes retrograde infection, hydronephrosis, and eventual renal failure. Pyogenic organisms may invade the periurethral or perivesical tissues, causing abscesses that open into the bladder or produce fistulas into rectum or scrotum. Purulent discharges may resemble those of gonorrhoea." Griesinger (6) ise aynı konudaki gözlemlerini 1854 yılında şu cümlelerle aktarmıştır: "... Even in more recent and less severe lesions of the ureters, the kidneys were frequently somewhat swollen and hyperemic and the mucosa of the pelvis was congested. In cases where these changes had been present a longer time, fatty degeneration, pyelitis, hydronephrosis, and complete atrophy of the kidney parenchyma were found. In addition large urinary stones often formed in the kidneys, ureters, and bladder with serious consequences. Thus, as Prosper Alpinus [.....] suspected, the endemic lithiasis of Egypt is based on processes initiated by the *Distoma* (*S. haematobium*'un o günkü ismi, GS'nin notu) and nothing else."

Schistosomiosis mansoni'ye gelince, diğer araştırmacıların yanında Faust ve Russell'in (5) görüşleri de şöyledir: "The organs and tissues most seriously involved are the colon and rectum, but eggs carried in the mesenteric current into the portal vessel filter out in the periportal tissues within the liver and set up pathologic processes leading to hepatic cirrhosis. In the advanced stage, due to thickening of the large veins of the liver and to periportal fibrosis, ascites is an important sequela, unless compensatory dilatation of the collateral venous circulation occurs." Şistozomlar konusunda aklımızda bulunması gereken bir nokta da bu parazitlerin insan vücudunda uzun yıllar (20-30 yıl) yaşayabildikleri hususudur (5,7,8).

Değerli okuyucular, çok geniş bir konuyu ve şüphelerimi kısaca sizlerle paylaşmaya çalıştım. Zamanında Atatürk'ün pozisyonu, kendisine gösterilen ihtimam nedeniyle bazı deneyler yapılmamış, yapılamamış olabilir. Ayrıca o tarihlerde tanıda şistozomiyoz, Almanya'daki Fransa'daki doktorlar tarafından bile akla getirilmemiş olabilir. Ama bu gün bu olasılığı düşünmeliyiz ve durumu açıklığa kavuşturacak veriler üzerinde ayrıntılı, dikkatli bir şekilde durmalıyız diyorum. Bu bağlamda: Atatürk'ün gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılmış tetkiklerini yeniden gözden

geçirmek, özellikle idrar ve dışkı incelemeleri üzerinde durmak, karaciğer incelemelerinin sonuçlarını kronolojik olarak değerlendirmek gerekir.

Yazımı bir öneriyle bitirmek istiyorum: Hemen her branştan hekimlerimizden, laboratuvarcılarımızdan oluşan ve Atatürk'ün hastalıklarını, nedenlerini, etkilerini irdelleyecek bir grup kuralım; bunlara, eski Türkçe veya yabancı dildeki (özellikle Almanya'da Atatürk'ün tedavi gördüğü kurumdaki) tutanak ve tarihsel belgeleri yeniden ve herhangi bir ön yargıya kapılmadan inceleyip, çevirecek ikinci bir grupta destek verelim, bilgi sağlayalım. Bir de iki grup arasındaki iletişimi kuracak, yürütecek ve sonuca ulaşılmasına ön ayak olacak akil birisini bulalım.

Ne dersiniz! Bu görüşlere katılır mısınız, yoksa farklı görüşler mi ileri sürersiniz!

KAYNAKLAR

1. Akçiçek E. *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*. İzmir Güven Kitabevi, İzmir, 2005.
2. Atay FR. *Çankaya – Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar*. Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.
3. Beaver PC, Jung RC, Cupp EW. *Clinical Parasitology*. 9th ed. Lea & Febiger, Philadelphia. 1984. pp. 415-448.
4. Dunne DW, Vennervald BJ. Schistosomiasis, "Oxford Textbook of Medicine" içinde, Warrell DA, Cox TM, Firth JD, Benz EJ (Eds.). 4th ed. Vol 1. Oxford Univ Pres, Italy. 2003. pp. 830-837.
5. Faust EC, Russell PF. *Craig and Faust's Clinical Parasitology*. 7th ed. Lea & Febiger, Philadelphia, 1964. pp. 530-574.
6. Kean BH, Mott KE, Russell SJ (Eds.). *Tropical Medicine and Parasitology*. Vol II. Cornell Univ Pres, London. 1978. pp. 473-545.
7. Markell EK, John DT, Krotoski WA. *Markell and Voge's Medical Parasitology*. 8th ed. W B Saunders Co. Philadelphia, 1999. pp. 206-224 and p. 404.
8. Unat EK. *Tıp Parazitolojisi – İnsanın Ökaryonlu Parazitleri ve Bunlarla Oluşan Hastalıkları*. 2. Baskı. İstanbul Üniv Cerr Tıp Fak Yayınları Rek No: 2497, Dek No: 62. 1979. s. 378-398.